

DEBAT SOBRE

HUMANITATS

TRADICIÓ I CONCEPTE

PER

MARC MAYER.

MEMBRE DE LA SECCIÓ

HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

I PRESIDENT DE LA

SOCIETAT CATALANA

D'ESTUDIS CLÀSSICS

La tradició va portar a considerar les humanitats com un compendi entre matèries de tipus filosòfic i llengües, fonamentalment, clàssiques. Es tracta d'un concepte restrictiu que s'obria paradoxalment, fins i tot, a la teologia. Això vol dir que, des d'un àmbit restringit, s'aspirava a abraçar-ho tot, l'humà i el diví. Evolució del concepte portà a una certa laïcització fruit del positivisme i a l'abandó de la teologia sense intentar augmentar la *Weltanschauung* del conjunt de matèries més enllà d'una progressiva segmentació i especialització.

De mica en mica, la filosofia, a causa, potser, de la filosofia de la ciència, es distancià de les llengües fins a constituir dos camps estancs que només mantenen una consciència de llunyà tronc comú.

Resulta clar que les humanitats, com a contenidor universal de ciència que es mantingué fins a l'època de Leibnitz, eren molt lluny de les que sortiren de l'impacte de la Revolució Francesa. Els esforços historicistes i no del segle XIX no feren més que anar isolant les humanitats de la idea de progrés. No perquè comportessin un immobilisme històric, sinó pel fet que la visió de la societat anà considerant les humanitats més com un element d'arrels que com una possibilitat real de creixement.

La situació que descrivim, naturalment, és una simplificació, però justifica perfectament la consideració de les humanitats com un element patrimonial bàsic, i no directament productiu, en algunes les concepcions culturals i socials del segle XIX, que han cobrat una vigència molt destacada i pejorativa en el nostre segle.

LA VIGÈNCIA DE LES FILOLOGIES I EL RETORN A LA LECTURA

Fruit de l'evolució que arrenca del segle XVIII, es consolida amb l'enciclopedisme i s'aferma durant la segona meitat del segle XIX és la progressiva independència o emancipació d'una ciència històrica dedicada essencialment als textos que, amb el nom de *filologia*, cobra un protagonisme tal que, almenys en l'àmbit del món antic i, fins i tot, del món medieval, arriba a abraçar la ma-

teixa història, de la qual va arribar a ésser plantejada no com a contingut sinó com a continent. La vigència d'aquestes filologies coincideix també amb el Romanticisme i el naixement dels nacionalismes d'època moderna, amb la qual cosa algunes donaran suport ideològic a la nova manera d'enfrontar-se a la dimensió històrica dels pobles. Aquest nou redimensionament abraça també la història, la història de l'art, les literatures i l'estudi de les llengües antigues i modernes, i fa entrar noves matèries antropològiques, etnològiques, psicològiques i, fins i tot, econòmiques i sociològiques.

En el cas de la filologia clàssica, sigui llatina o grega, o millor conjuntament, el fenomen tingué un caire molt diferent, car el valor patrimonial abans esmentat la situà com a arrel comuna d'una cultura occidental essencialment europea. La filologia clàssica s'anà, doncs, erigint com un monument científic que aspirava gairebé al rigor de les ciències exactes, tot fent evident la seva vocació d'universalitat.

El seu mètode tenia ambició, d'un rigor tal que el faria gairebé infal·lible, i s'arribà a creure que, amb la força de la ciència, es podria fer revivre la veu directa del món antic. Considerada per les nacions europees més avançades element indispensable de formació i comú a tots els àmbits, imposà fins a ben entrat el nostre segle una forma de no sols formació, sinó de selecció de tots aquells a qui s'havia d'encomanar el desenvolupament de la societat.

Si volem abreviar el procés històric, podem dir que el segle xx, amb el seu avenç, féu evolucionar vertiginosament la situació insistint en l'aspecte selectiu i no formatiu de les humanitats i arrossegant-les a un evident descrèdit, tot emprant per a això criteris d'utilitat combinats amb la voluntat manifesta d'unes formacions uniformes que resultaven teòricament incompatibles amb els criteris selectius suposats a les humanitats. El fenomen no fou debades puix que, si bé la filologia sofrí com a matèria científica, d'àmbits intel·lectuals —de vegades llunyans fins i tot a una formació estrictament humanista— sorgí la necessitat, que s'anà fent imperiosa, de retorn als clàssics, tant de les matèries pròpiament literàries com del pensament.

Fou essencialment un problema de lectura que portà, si es vol, a una relectura del clàssic com a tal, és a dir, a enfrontar-se a un text i a un pensament, transmès per la tradició literària, que dóna un missatge divers a cada època i a cada lector d'acord amb les seves circumstàncies.

Aquest nou descobriment de les humanitats, fonamentalment antigues, produí un difícil discurs o, si es vol, un debat dialèctic entre les humanitats tradicionals i filològiques, ancorades amb dificultat en els sistemes educatius —en alguns dels quals eren ja merament residuals— amb la nova necessitat de tenir instruments que permetessin un apropament a la lectura dels clàssics. Aquest retorn es produí en un moment en què estaven en voga matèries com l'antropologia i la psicologia, que ajudaren, sens dubte, el procés en un moment de puixança de la lingüística.

El retorn del prestigi social de les humanitats no es pot mesurar amb els paràmetres de la seva presència actual en els diversos sistemes educatius. Es tracta de respondre a una necessitat social que, mantenint la seva vinculació a les arrels clàssiques, sembla no voler mantenir una mateixa fidelitat a les formes d'ensenyament tradicionals de les matèries que constitueixen les humanitats.

LES NOVES HUMANITATS

La característica essencial de les noves humanitats és l'amplitud, que va més enllà de la definició tradicional i convencional i que, per alguns, arriba a abraçar el conjunt del que coneixem amb el gal·licisme de *ciències socials*.

Les humanitats, doncs, s'haurien convertit en unes «ciències humanes», concepte absolutament legítim, però desviat respecte del que ha estat la definició sedimentada d'aquest àmbit.

Si, malgrat això, volem cenyir-nos al concepte d'humanitats que abraça cultura, pensament i literatura des d'un punt de vista històric, també des d'aquest punt de vista s'han produït canvis substancials. El primer d'aquests, i potser el que més afecta el teixit social que envolta l'ensenyament, és el vehicle lingüís-

tic diferent en què es proposa l'aprehensió i aprenentatge d'aquests coneixements. El vehicle abandona les llengües clàssiques tradicionals per tal de centrar-se en les llengües modernes, que poden ser, fins i tot, diferents de la nadiua del lector. És evident que, quan es tracta de llengües diferents de l'original, el missatge traduït és un missatge interpretat i que la relectura existeix en tots els casos, i fins i tot, la relectura de la relectura.

Cal demanar-nos si resulta legítim, en virtut de mantenir el missatge que podríem anomenar «primigeni», fomentar, mitjançant el sistema educatiu l'accés a les llengües clàssiques originàries. La qüestió té una resposta difícil: va des de qui pensa que cal apropar només el concepte fins a qui pensa en el lèxic o al qui creu fermament en un apropament sintàctic. Es parla també de segments socials que podrien tenir accés a un nivell o altre. Tot això comporta una certa aproximació selectiva que repugna, evidentment, a concepcions unitàries i homogènies. No és el cas entrar en aquest tema, ja que, ara, és la societat mateix la que ha d'establir els seus propis nivells i criteris de prioritat.

Sainte-Beuve —l'il·lustre erudit francès— deia, des del seu vestit de magistrat prestigiós teyit de filòsof, que hi ha una gran majoria del que ell en deia *âmes secondes*, ànimes que segueixen el que altres han dit. Cal convenir en el fet que, quan s'accepta una traducció, s'accepta una interpretació i, en el fons, se segueix l'opinió d'altri.

Naturalment, no ens correspon fer una defensa de les llengües clàssiques, però sí del coneixement dels textos que se'n deriven, considerat indispensable. La societat adquireix, a partir d'aquesta constatació, la responsabilitat d'una accessió directa a aquests coneixements, i és a ella, igualment, a qui correspon decidir si vol fer relectura o uniforme. Resulta, com a corollari del que acabem de dir, que les noves humanitats no poden ser un vernís cultural o uns coneixements equivalents a una cultura general, en sentit pejoratiu, del tipus de certes formacions per a ànimes cànclides del segle XIX.

S'ha de decidir de nou si les humanitats són patrimoni dels ciutadans, d'alguns ciutadans, d'uns erudits o destinades a

alguns divulgadors de bon to. La decisió, evidentment, uns la consideraran política: altres la consideraran circumstancial, cenyida a les prioritats i modes d'un moment, i d'altres, simplement, es deixaran portar pels corrents «mediàtics» de cada moment.

La resposta pot ésser, doncs, plural, i alguns consideraran que és democràticament legítima. Els qui vulguin anar més enllà voldran pensar en un sistema de valors en els quals no ens hem de deixar enganyar i jugar a allò que, abans, en dèiem «la moda» i ara en podem dir «l'efecte de l'opinió pública moguda per certs tòpics que esdevenen certituds». La responsabilitat de mantenir un sector de la societat amb contacte real i directe amb el que podem considerar el llegat de la innovació i el progrés del pensament humà és una qüestió que està més enllà de tot dubte, encara que podríem voler diferenciar l'abast si això pogués resultar el que se'n diu «políticament correcte».

Políticament correcte o no, les humanitats són, almenys per al món occidental i —si volem afegir-ho— judeocristià, un element irrenunciable. Han estat el producte principal d'exportació aculturadora i, a hores d'ara, qüestionar-ho seria qüestionar-nos, i l'home occidental té la responsabilitat de continuar un camí de progrés responsable i solidari encara que ha d'acceptar, imperativament i fructífera, totes les altres cultures. Un procés que només es pot dur a terme des d'un ancoratge profund, responsable i flexible en la pròpia cultura, que, naturalment, no pot ésser de segona mà.

UTILITAT VERSUS HUMANITATS

Tant la utilitat com la productivitat, són conceptes que podríem anomenar «moderns» i vinculats a un món on l'oci i els valors humans perden importància envers altres consideracions, encara que siguin la finalitat última d'un progrés que, de vegades, sembla no jugar a favor del gènere humà.

Des del punt de vista de la utilitat, entesa com a aplicabilitat a processos productius immediats, les humanitats semblen

no aportar res, més enllà d'una certa resignació envers la mateixa condició humana.

La utilitat, entesa com a capacitat de creació de nou pensament, encaminat a obtenir noves respostes a noves circumstàncies que cada generació creu crítiques, molt més dramàtiques i difícils que l'anterior, és, al cap i a la fi, la funció de les humanitats.

Si es deia que els grecs miraven al cel i els romans tocaven de peus a terra, podríem considerar que les humanitats en són la síntesi. La sensació de conèixer el pensament antic i de llegir els clàssics respon a aquella impressió lènguida i esmoreïdora del *déjà vu* davant el món modern. Sembla que la humanitat ja ho hagi vist tot i, malauradament, és així: però es repeteix i repeteix, i cal que algú, alguns o tots en siguin conscients. D'aquí la necessitat d'un contacte amb un coneixement que, si no és formulat de bell nou, és conservat, almenys, en la primera formulació humana que se'ns ha transmès.

Utilitat sí, humanitats també.

25

CONSERVADORISME I HUMANITATS

Les circumstàncies han portat a creure que les humanitats són gairebé *Ancien Régime*, és a dir, una salvaguarda d'un vell ordre social jerarquitzat i aliè a les necessitats d'una societat moderna, equitativa i, per què no dir-ho, igualitària.

Quan Lucreci va negar l'existència dels déus i va afirmar que l'home els havia creat per vèncer la seva por a la mort, evidentment, no fou conservador, i val a dir que tampoc no fou llegit a l'escola i, malgrat ésser un clàssic, no tingué una difusió gaire evident. Nogensmenys, ens fou llegat, i alguns hi han volgut veure el materialisme històric incipient.

Els clàssics i el pensament antic diuen, inspiren i motiven allò que cadascú porta a dintre seu: des de sant Isidor fins a Marx, passant per Montesquieu, Pascal o Newton. La virtut fonamental dels clàssics en un sentit ampli és que no poden deixar indiferent ningú que els arribi a comprendre.

Aquesta és, senzillament, la missió de les humanitats: fer homes i dones, siguin conservadors o progressistes segons la seva natural inclinació, i que l'aportació dels clàssics els doni un suport que sigui ferment també de la consciència que la veritat no és una i absoluta.

EL PERILL DE LA NOSTÀLGIA

Potser el principal perill que plana sobre les humanitats és la nostàlgia. Volem dir, amb això, que les coses s'han de fer com s'han fet o s'han de fer tal com un les havia fet. Es tracta, evidentment, del tòpic que qualsevol temps passat fou millor i que, per tant, qualsevol element del present discordant amb el passat produeix un sentiment de nostàlgia interpretat, immediatament, com a bo, positivament.

La defensa de les humanitats s'ha mogut, més que per un corporativisme, per una sensació nostàlgica que ha fet considerar l'ensenyament o la presència anterior en els sistemes educatius com a positiva i millor que situacions d'absència o no-prioritat. El factor important és el convenciment de la necessitat, i no el greuge comparatiu. Sigui filosofia, llatí, grec o qualsevol altra matèria que pugui incidir sobre el passat, sofreixen el mateix procés. Un exemple clar ha estat la història, on el món contemporani ha adquirit un protagonisme abassegador. Cal, davant de situacions com aquestes, un argument argumentat i no la materialització verbal o escrita de sentiments imprecisos d'absència. Això vol dir que, en el manteniment argumentat, de les humanitats, no tenen cabuda les adhesions irracionalment compulsives mogudes per això que hem dit «nostàlgia»: cal identificar l'espai buit i omplir-lo racionalment.

HUMANITATS I SISTEMA EDUCATIU

El manteniment de les humanitats sembla passar irremediablement per un procés d'aprenentatge. I l'aprenentatge, evident-

ment, passi pel sistema educatiu. L'error en el plantejament ha estat argumentar, fonamentadament, sobre la seva presència en el sistema educatiu i no en el paper que tenen a la societat. Això les ha portat a una discussió dins d'un àmbit de competències, rivalitats i confrontacions incloses en un sistema educatiu que vol ser obert i resolta, gairebé sempre, tancau.

Les prioritats del sistema educatiu s'han mogut vers les noves tecnologies, l'economia i el coneixement de llengües estrangeres, i s'ha arribat discutint més l'espai que han d'ocupar les matèries d'humanitats que la seva significació i importància dins del programa formatiu que ha de reflectir un projecte de societat.

L'imparcè és incidir sobre una societat que vol les dades indispenablement necessàries perquè aquesta mateixa societat es desenvolupi i avanci, i dins d'aquests paràmetres, ha de tenir caràbuda el projecte d'introducció d'unes humanitats que, si volen, poden ser renovades, però difícilment noves en sentit temporal, encara que sí actuals, car si fossin noves perdrien el que contenen d'essencial: és a dir, l'esperit propi d'una cultura occidental que ha renovat el pensament del nostre planeta i que constitueix un element vertebrador d'una manera de concebre la humanitat que, en una anàlisi cultural àmplia i comprensiva, resulta, a hores d'ara, irrenunciable.

